

Шеломенцев Володимир Петрович — головний науковий співробітник Міжвідомчого НДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, кандидат юридичних наук

Безпека людини, суспільства і держави в Україні: кримінологічний аспект

Стаття присвячена розгляду проблемних питань забезпечення безпеки людини, суспільства, держави від кримінальних загроз, аналізу наукових підходів до їх дослідження та визначенню поняття кримінологічної безпеки людини, суспільства, держави.

Ключові слова: криміногенні фактори, кримінальні загрози, стан захищеності, кримінологічна безпека, об'єкти забезпечення безпеки.

Нове тисячоліття характеризується пошуком нових підходів до визначення критеріїв оцінки діяльності правоохоронних органів. У суспільстві все частіше піднімаються питання ефективного забезпечення стану захищеності прав та інтересів людини, суспільства, держави від злочинних посягань.

До характерних рис сучасної злочинності дослідники відносять: організованість, поінформованість, озброєність, технічну оснащеність, наявність власної розвідки й контррозвідки, ретельну підготовку до вчинення злочинів, цілеспрямоване знищення доказової інформації, у тому числі й фізичне усунення очевидців злочинних посягань [1, с. 18].

Водночас, відмічається, що традиційні підходи до формування політики протидії злочинності, до розуміння завдань та цілей діяльності в даній сфері суспільних відносин, методів і засобів їх досягнення не можуть забезпечити аналогічних очікувань суспільства [2].

Зазначене обумовлює особливе значення дослідження проблемних питань забезпечення безпеки людини, суспільства, держави від злочинних посягань. Водночас, можна констатувати наявність різних поглядів на дану проблему як у науковому співтоваристві, так і середовищі практичних працівників.

Так, окремі науковці розглядають безпеку людини, суспільства, держави від злочинних посягань як кримінологічну безпеку (С. Я. Лебедев, В. О. Плешаков та ін.), інші — як антикримінальну (Г. Г. Горшенков), кри-

мінальну (О. Ю. Шумилов, В. А. Бодренков та ін.) або кримінально-правову безпеку (А. А. Тер-Акопов).

При цьому, необхідно погодитись з Г. Г. Горшенковим, який вказує, що недостатня розробленість основних понять безпеки негативно позначається й на положеннях галузевих її видів, що формуються — зокрема, відсутність чітких критеріїв безпеки викривляє поняття об'єкта безпеки [3, с. 23].

Метою статті є розгляд проблемних питань забезпечення безпеки людини, суспільства, держави від кримінальних загроз, аналіз наукових підходів до її дослідження та визначення поняття кримінологічної безпеки людини, суспільства, держави.

Розгляд кримінологічного аспекту безпеки людини, суспільства, держави доцільно розпочати з аналізу дефініції “безпека”.

У довідково-енциклопедичній літературі дана дефініція тлумачиться як: стан, коли комусь або чомусь ніщо не загрожує [4, с. 52 ; 5, с. 83]; стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішньої та внутрішньої загрози [6, с. 207]. Крім того, відмічається, що безпека — це й такий стан, що не викликає занепокоєння [4, с. 52].

Науковці розглядають безпеку як: стан відсутності різного роду небезпек і загроз, здатних завдати неприйнятної шкоди (збитку) життєво важливим інтересам людини [7, с. 27]; стан захищеності від суспільної небезпеки кримінально караного діяння [8, с. 15].

Водночас, розуміння поняття кримінологічної безпеки неможливе без розгляду загроз для неї, умов та факторів, що створюють небезпеку для життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави.

Дослідники відмічають, що безпека, як стан, повинна припускати й інший стан — “небезпеки” [9, с. 23]. При цьому, під небезпекою для людини необхідно розуміти явище, здатне завдати шкоди (збитку) життєво важливим інтересам людини, до яких відносять: життя, здоров'я, добробут, доступ до інформації [7, с. 26—27].

Кримінальна загроза в соціально-правовому аспекті розглядається не тільки як кримінально-правова ознака або елемент (надійний, доступний і економічний спосіб) кримінально караного діяння, але й як будь-який акт інформаційно-психічного насильства над особою з метою злочинного отримання вигоди [9, с. 13]. При цьому, необхідно враховувати, що сучасні кримінальні процеси в одному випадку можуть являти потенційну загрозу, а в іншому — реальну [10, с. 81].

До джерел кримінальної небезпеки Н. В. Щедрін відносить криміногенну особу, особу злочинця, злочин і злочинність [11], а до криміногенних факторів Г. Г. Горшенков відносить: осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, та умови, що їм сприяють [3, с. 25].

На думку С. Я. Лебедєва, саме безпека, її забезпечення та стан виступають тим полем, на якому державне попередження злочинності та державна репресія повинні поєднуватися, щоб утворити необхідні умови спокійного життя для мільярдів людей [12, с. 104].

Аналіз наукових джерел свідчить, що серед тріади “людина — суспільство — держава” пріоритетне значення має саме безпека людини.

Так, на думку А. А. Тер-Акопова, “проблеми безпеки людини утворюють основу кримінальної політики в усіх її напрямках: кримінально-правовому, кримінально-процесуальному, кримінально-виконавчому, криміналістичному, кримінологічному, правоохоронному [13, с. 48]. Г. Г. Горшенков відмічає, що безпека особи перебуває у такій же залежності від безпеки суспільства, держави, як і безпека суспільства, держави залежить від безпеки особи. Тому, при підході до розгляду інтересів особи, як головної соціальної цінності, кримінальні загрози безпеці у різних сферах суспільства представляються суспільно небезпечними й стосовно особи [14, с. 21].

Розрізняють різні типи безпеки: за масштабом (міжнародна, регіональна локальна), за суб’єктами (особиста, суспільна, національна, колективна), за суспільними сферами (політична, економічна, військова, екологічна, радіаційна тощо) [6, с. 207].

В. В. Гордієнко, розглядаючи поняття глобальної безпеки, визначає її як стан цивілізації, при якому за рахунок внутрішніх механізмів розвитку, опосередкованих функціонуванням різних міждержавних та національних інститутів, зберігається її стійкий стан і розвиток, забезпечуються умови для реалізації інтересів особи, націй та держави (як сукупності осіб і націй) і одночасно їх захищеність (при наявності усвідомлення її людьми) від глобальних загроз кримінального, соціального, природного й техногенного характеру [15, с. 15].

Зважаючи на зазначене, як елемент глобальної безпеки можна визначити безпеку, що забезпечується за рахунок юридичних механізмів заходів — так звану юридичну безпеку.

Під юридичною безпекою дослідники розуміють: стан юридичної захищеності життєво важливих інтересів особи (суспільства та держави) від зовнішніх та внутрішніх загроз [16, с. 12]; стан правової захищеності об’єкта при наявності необхідних її правових гарантій і юридичного забезпечення нормальної життєдіяльності [3, с. 24]. При цьому, юридична безпека людини розглядається у зв’язку з її вступом у сферу правових відносин [17, с. 42].

Юридичну безпеку Г. Г. Горшенков класифікує за галузями юриспруденції: кримінально-правова безпека, кримінально-процесуальна безпека, кримінально-виконавча безпека, кримінологічна безпека тощо [3, с. 26].

Узагальнення наукових підходів до визначення поняття кримінальної безпеки дозволяє визначити такі її характерні риси:

— за об'єктом кримінальна безпека являє собою стан захищеності: життєво важливих та інших істотних інтересів особи, спільноти та держави [18]; законних інтересів особи, суспільства та держави [19]; прав, обов'язків, свобод, законних інтересів особи, суспільства, держави [10, с. 81];

— загрозами безпеці є: злочинні посягання, породжувані різного роду криміногенними факторами (явищами і процесами) [18]; зовнішні та внутрішні загрози, джерелами яких виступають явища, тією чи іншою мірою пов'язані зі злочинністю, суспільно небезпечними посяганнями, кримінальною діяльністю, інтересами криміналітету [19]; злочинні посягання та загрози таких посягань [10, с. 81];

— кримінологічна безпека, крім об'єктивного аспекту (наявність об'єктивного стану захищеності), містить і суб'єктивний аспект — усвідомлення людьми такої своєї захищеності [10, с. 81 ; 18].

При цьому, основний зміст кримінологічної безпеки С. Я. Лебедев вбачає у недопущенні криміногенних (стимулюючих злочинність) та власне кримінальних (проявів злочинності у конкретних кримінально-караних діяннях) загроз національному спокою [12, с. 107].

О. Ю. Шумилов використовує поняття “кримінальна безпека”. На його думку, під кримінальною безпекою суспільства (держави) слід розуміти “захищеність його життєво важливих інтересів від злочинних посягань, що дозволяє суспільству (державі) функціонувати й розвиватися” [20, с. 10].

А. А. Тер-Акопов виділяє кримінально-правові засоби забезпечення безпеки і пропонує розглядати стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз кримінально-правовими засобами як кримінально-правову безпеку [21, с. 17].

Аналіз зазначених наукових підходів до розгляду поняття безпеки людини, суспільства, держави від злочинних посягань дозволяє зробити висновок про доцільність використання для її позначення саме терміну “кримінологічна безпека”.

По-перше, як зазначає О. Ю. Шумилов, поняття “кримінальна безпека” (чого-небудь) є новим та маловивченим, поряд із цим терміном в окремих роботах використовують термін “антикримінальна безпека” [20, с. 10]. Водночас, у наукових роботах антикримінальна безпека ототожнюється саме з кримінологічною безпекою [3, с. 23].

По-друге, прикметник “кримінологічна” вказує на те, що безпека стосується кримінології — науки, що вивчає злочинність, її причини, особу злочинця, а також розробляє заходи попередження злочиннос-

ті [22, с. 465]. Саме кримінологія розробляє загальну тенденцію попередження злочинності як специфічної форми соціального управління та контролю; досліджує та обґрунтовує основні напрями попередження злочинності у державі, конкретні форми і методи цієї діяльності, систему органів кримінологічної профілактики, розробляє її правові та організаційні основи, питання планування та координації зусиль державних та громадських органів щодо профілактики злочинності [23, с. 199].

По-третє, як відмічають дослідники, саме у кримінології розробляється концепція теорії кримінологічної безпеки, яку визначено як сукупність знань про стан захищеності життєво-важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства та держави від злочинних посягань і загроз таких посягань, про діяльність зі зниження небезпеки й попередження кримінальних загроз, забезпечення кримінологічного захисту об'єктів та предметів злочинного посягання, віктимологічної профілактики [18]. Теорія кримінологічної безпеки покликана створити науково обґрунтовану базу усунення існуючої неузгодженості цілей правоохоронної діяльності з інтересами населення, що претендує на більш високий рівень своєї захищеності від злочинних посягань [10, с. 81].

Крім того, науковці наголошують, що: втілення в життя правової держави ідеї кримінологічної безпеки покликане сприяти перенесенню значеннєвого акценту з об'єкта нападу (злочинність) на об'єкт захисту (особа, суспільство, держава), тобто на ті цінності, яким, власне, і повинна бути гарантована кримінологічна безпека [2]; саме стан безпеки є кінцевим змістом та найвищою цінністю діяльності держави та суспільства у сфері їх протистояння злочинності. Всі інші види діяльності правоохоронних органів (профілактика, припинення, контроль тощо) та цілі такої діяльності є підпорядкованими, проміжними, якщо усвідомлювати, в ім'я чого це робиться та чому, у результаті, слугує [10, с. 82].

Узагальнення вищезазначеного дозволяє зробити висновок, що кримінологічну безпеку слід розглядати у двох аспектах:

— об'єктивному, коли безпека особи, суспільства і держави являє собою стан захищеності їх життєво важливих інтересів від певних загроз;

— суб'єктивному, коли безпека сприймається (усвідомлюється) людиною (спільнотою, суспільством як сукупністю людей) як стан, що не викликає у неї занепокоєння, тобто є комфортним для її існування та діяльності.

Таким чином, кримінологічну безпеку особи, суспільства і держави можна визначити як об'єктивно-суб'єктивний стан захищеності життєво важливих прав та інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх кримінальних посягань і загроз таких пося-

гань, який забезпечує умови для реалізації цих прав та інтересів особи, функціонування й розвиток суспільства і держави.

Кримінологічна безпека, як одним із видів юридичної безпеки, заснована на новітніх підходах у юридичних науках, перш за все кримінології, до розгляду проблемних питань усунення неузгодженості цілей правоохоронної діяльності з інтересами окремої особи та суспільства. При цьому, значеннєвий акцент у правоохоронній діяльності пропонується перенести з об'єкта нападу (злочинність) на об'єкт захисту (особа, суспільство, держава).

Основний зміст кримінологічної безпеки полягає у недопущенні як криміногенних, так і кримінальних загроз безпеці особи, суспільства і держави, джерелами яких є: особи, від яких можна очікувати вчинення злочинів, злочинці, злочини, злочинність та умови, що їй сприяють.

Запропоноване поняття кримінологічної безпеки особи, суспільства і держави, на наш погляд, допоможе працівникам правоохоронних органів у розумінні сутності процесів, пов'язаних як із визначенням конкретного об'єкту забезпечення кримінологічної безпеки, так і з розробкою відповідних заходів безпеки.

Список використаних джерел

1. Бодренков В. А. К началу дискуссии о содержании криминальной безопасности общества (государства) и роли ОРД в ее обеспечении / В. А. Бодренков, В. К. Зникин // Оперативник (сшыик). — 2008. — № 2 (15). — С. 17—23.
2. Лебедев С. Я. Криминализация экстремизма и обеспечение криминалогической безопасности : от единства целей к борьбе противоположностей [Электронный ресурс] / С. Я. Лебедев. — Режим доступа : [http://sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/lebedev\(15-01-09\).htm](http://sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/lebedev(15-01-09).htm).
3. Горшенков Г. Г. Юридическая безопасность как научная категория / Г. Г. Горшенков // Безопасность бизнеса. — 2005. — № 3. — С. 23—27.
4. Сучасний тлумачний словник української мови : 60 000 слів / [за заг. ред. д-ра філолог. наук, проф. В. В. Дубічинського]. — Х. : ВД “ШКОЛА”, 2007. — 832 с.
5. Новий тлумачний словник української мови : [у 3 т.] / [уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. — К. : Вид-во “Аконіт”, 2003. — Т. 1 : А—К. — 928 с.
6. Юридична енциклопедія : [в 6 т.] / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін.]. — К. : “Укр. енцикл.”, 1998. — Т. 1 : А—Г. — 1998. — 672 с.
7. Сапронов В. В. Безопасность жизнедеятельности : [учебно-методическое пособие] / В. В. Сапронов, Л. М. Власова, Е. С. Фрумкина ; [под общ. рук. Л. И. Шершнева]; Фонд национальной и международной безопасности, Москов. гос. ун-т культуры и искусств. — М. : Изд-во “Русский журнал”, 2004 — 79 с.
8. Горшенков Г. Н. Информационная преступность : криминалогическая безопасность личности, угрозы и меры ее защиты / Г. Н. Горшенков, Г. Г. Горшенков, А. Г. Горшенков // Идея конституционализма в РФ и за рубежом и практика ее реа-

лизации : Вестник Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. — Нижний Новгород : Изд-во ННГУ, 2003. — Вып. 1 (6). — С. 13—16.

9. Горшенков Г. Г. Административная безопасность личности : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголовное право и криминология ; уголовно-исполнительное право” / Г. Г. Горшенков. — Ставрополь, 2009. — 58 с.

10. Симоненко Д. А. Обеспечение криминологической безопасности органами внутренних дел / Д. А. Симоненко // Вестник Воронеж. ин-та МВД России. — 2007. — № 2. — С. 81—84.

11. Щедрин Н. В. Меры безопасности как средство предупреждения преступности : дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : 12.00.08 [Электронный ресурс] / Николай Васильевич Щедрин. — Красноярск, 2001. — 348 с. — Режим доступа :

<http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/103316.html>.

12. Лебедев С. Я. Криминологическая безопасность в системе национальной безопасности России / С. Я. Лебедев // Рос. криминологический взгляд. — 2006. — № 3. — С. 104—110.

13. Тер-Акопов А. А. Уголовная политика Российской Федерации : [учеб. пособие] / А. А. Тер-Акопов. — М. : Изд-во МНЭПУ, 1999. — 58 с.

14. Горшенков Г. Г. Безопасность как социальный феномен и его юридическая оценка / Г. Г. Горшенков // Адвокатская практика. — М. : Юрист, 2005. — № 4. — С. 17—21.

15. Гордиенко В. В. Безопасность России в условиях глобализации (Криминологические и социально-правовые проблемы) : дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук 12.00.08 [Электронный ресурс] / Владимир Васильевич Гордиенко. — М., 2005. — 399 с. — Режим доступа :

<http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/178724.html>.

16. Тер-Акопов А. А. Юридическая безопасность человека в Российской Федерации (Основы концепции) / А. А. Тер-Акопов // Гос-во и право. — 2001. — № 9. — С. 11—18.

17. Аветисян С. С. Некоторые методологические и уголовно-правовые аспекты совершенствования уголовного законодательства России и Армении в контексте обеспечения юридической безопасности человека / С. С. Аветисян // Вектор науки ТГУ. — 2009. — № 3 (6). — С. 41—47.

18. Плешаков В. А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимовлияния организованной преступности и преступности несовершеннолетних : дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : 12.00.08 [Электронный ресурс] / Владимир Алексеевич Плешаков. — М., 1998. — 323 с. — Режим доступа :

<http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/100637.html>.

20. Шабанов С. Г. Криминологическая безопасность корпораций и ее прогнозирование : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголовное право и криминология ; Уголовно-исполнительное право” / С. Г. Шабанов. — Омск, 2001. — 18 с. — Режим доступа :

<http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=102532>.

Борьба с организованной преступностью и коррупцией (теория и практика)

21. Шумилов А. Ю. Криминальная безопасность — истинная цель оперативно-розыскной деятельности? / А. Ю. Шумилов // Оперативник (сыщик). — 2007. — № 3 (12). — С. 6—9.

22. Тер-Акопов А. А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А. А. Тер-Акопов. — М. : “ЮРКНИГА”, 2003. — 480 с.

23. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. — 1440 с.

24. Юридический энциклопедический словарь / [гл. ред. А. Я. Сухарев ; редкол. : М. М. Богуславский и др.]. — [2-е изд., доп.]. — М. : Сов. энциклопедия, 1987. — 528 с.

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов обеспечения безопасности человека, общества, государства от криминальных угроз, анализу научных подходов к их исследованию и определению понятия криминологической безопасности человека, общества, государства.

The article is devoted to the consideration of problems concerning the providing of safety of man, society, state for criminal threats, analysis of scientific approaches to their research and determination of concept of safety of criminology of man, society, state.

Стаття надійшла до редакції журналу 24 березня 2010 року.